

กระบวนการของแนวทางการบริหารโรงเรียนวิถิพุทธ: พหุกรณีศึกษา*
PROCESS OF BUDDHIST SCHOOL ADMINISTRATION GUIDELINES:
A MULTIPLE CASE STUDY

ชไมพร หลอดพาโก

Chamaiporn Lodpako

พัชรินทร์ ชมภูวิเศษ

Patcharin Chompuwiset

ธีระพล เพ็งจันทร์

Teerapol Pengchan

มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี, ประเทศไทย.

Udon Thani Rajabhat University, Thailand.

E-mail: chmiphphakohlxd@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการของแนวทางการบริหารโรงเรียนวิถิพุทธ : พหุกรณีศึกษา พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาประกอบด้วย โรงเรียนอนุบาลเจริญศิลป์ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาประถมศึกษาสกลนคร เขต 2 และ โรงเรียนบ้านแสนสุขสามัคคี สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาประถมศึกษาสกลนคร เขต 3 โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่ได้มา จากการเลือกแบบเจาะจง โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก การวิเคราะห์ข้อมูลและการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัย พบว่า กระบวนการของแนวทางการบริหารโรงเรียนวิถิพุทธ มี 4 ด้าน คือ 1. ด้านการบริหารสถานศึกษาตามหลักไตรสิกขา คือ ได้ดำเนินงานตามกระบวนการ PDCA ยึดกรอบ การดำเนินงานของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 4 มาตรฐาน 54 ตัวบ่งชี้ 2. ด้านการ พัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์ตามแนววิถิพุทธ ได้นำพระราชดำรัสในหลวงรัชกาลที่ 9 และหลักคำสอนใน พระพุทธศาสนาเชื่อมโยงเข้ากับการใช้ชีวิตประจำวัน โรงเรียนมีกระบวนการพัฒนาปลูกฝังคุณธรรมให้ ผู้บริหารครูและบุคลากรในสถานศึกษา ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยหลักภาวนา 3. ด้านการเกื้อกูล สัมพันธโรงเรียนวิถิพุทธและชุมชน คือ บ้าน วัด โรงเรียน (บวร) ที่มีลักษณะเอื้อต่อการพัฒนาและการ ดำรงอยู่ของโรงเรียน ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินงานของโรงเรียน 4. ด้านการจัดการ เรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญตามแนววิถิพุทธ จัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญตามวิสัยทัศน์และ การพัฒนาอย่างต่อเนื่องตามแนวคิดโรงเรียนวิถิพุทธ ทั้งสองโรงเรียนมีความเหมือนกันคือ ได้เน้น ประยุกต์ไตรสิกขาในระดับชั้นเรียน การจัดกระบวนการเรียนรู้รายวิชา และเน้นประยุกต์ในระดับ

* Received: 13 November 2024; Revised: 26 December 2024; Accepted: 30 December 2024

กิจกรรมวิถีชีวิตประจำวัน ก่อให้เกิดประสิทธิผลต่อการส่งเสริมและพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเด็กและเยาวชน

คำสำคัญ: การบริหาร, แนวทางการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ, พหุกรณีศึกษา

Abstract

This research aimed to examine the processes of Buddhist-oriented school administration: a multiple-case study. The study was conducted in two schools: Charoen Sin Kindergarten School under the Office of Sakon Nakhon Primary Educational Service Area 2 and Ban Saensuk Samakkhi School under the Office of Sakon Nakhon Primary Educational Service Area 3. A qualitative research methodology was employed, utilizing purposive sampling for participant selection, in-depth interviews, data analysis, and content analysis.

The findings revealed that the processes of Buddhist-oriented school administration encompass four dimensions: 1. School administration based on the Threefold Training (Tri-Sikkha): The schools implemented the PDCA (Plan-Do-Check-Act) cycle following the operational framework of Mahachulalongkornrajavidyalaya University's four standards and 54 indicators. 2. Holistic human development through the Buddhist approach: The schools integrated the teachings of King Rama IX and Buddhist principles into daily life. They developed and instilled moral values in administrators, teachers, and staff using the principles of meditation and mental cultivation. 3. Collaboration between Buddhist-oriented schools and communities: The schools fostered the relationship among home, temple, and school (referred to as *Bovorn* in Thai) to support the development and sustainability of the schools. Communities participated in planning and implementing school activities. 4. Learner-centered education based on the Buddhist approach: The schools designed learner-centered educational processes aligned with their vision and continuous development strategies according to the Buddhist-oriented school concept. Both schools shared a common practice of integrating the principles of the Threefold Training into classroom learning, subject-specific learning processes, and daily life activities. This integration effectively promoted and enhanced the moral and ethical development of children and youth.

Keywords: Administration, Administrative Guidelines of Buddhist Schools, Multiple Case Study

บทนำ

ชาติไทยเรานั้นมีความเกี่ยวข้องกับความเป็นมาของพระพุทธศาสนา วิถีชีวิตของคนไทยได้กลมกลืนกับหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนาเป็นเวลานานมาช้านาน ปัจจุบันสังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ทั้งความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ความเจริญทางด้านวัตถุ กระแสความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ส่งผลให้ค่านิยมของคนเปลี่ยนแปลงไปในทางวัตถุนิยมมากขึ้น แต่ความเจริญในด้านศีลธรรมลดน้อยลงอย่างน่าเป็นห่วง โดยเฉพาะความเสื่อมถอยทางด้านคุณธรรมจริยธรรมของเด็กและเยาวชน ที่จะเป็นกำลังของประเทศในอนาคต ซึ่งมีผลทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ เช่น ปัญหายาเสพติด การพนัน การติดเกม ปัญหาเหล่านี้นี้มีการแพร่กระจายเพิ่มมากขึ้น ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ประเทศจำเป็นต้องสร้างเด็กและเยาวชนให้มีความเข้มแข็ง ทั้งสติปัญญาความสามารถและคุณธรรม จริยธรรม จึงจะสามารถอยู่รอดเป็นพลังของแผ่นดินสืบไป (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2547)

จากสภาพที่กล่าวมา การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้มีคุณภาพเป็นเรื่องที่จำเป็นอย่างยิ่ง โดยการศึกษาต้องเป็นการศึกษาที่มีคุณภาพ เพื่อให้ศักยภาพที่มีอยู่ในตัวคนได้รับการพัฒนาอย่างเต็มที่ ประกอบกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566 - 2570) ได้มุ่งเน้นการพัฒนาคนเป็นหลักสำคัญ มีวัตถุประสงค์และเป้าหมายการพัฒนา คือ การพัฒนาคนสำหรับโลกยุคใหม่ มุ่งพัฒนาให้คนไทยมีทักษะและคุณลักษณะที่เหมาะสมกับโลกยุคใหม่ ทั้งทักษะในด้านความรู้ ทักษะทางพฤติกรรม และคุณลักษณะตามบรรทัดฐานที่ดีของสังคม พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ตามมาตรา 6 ได้กำหนดความมุ่งหมายและหลักการของการจัดการศึกษา ต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจสติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546) โรงเรียนวิถิพุทธซึ่งเป็นโรงเรียนรูปแบบหนึ่งใน 5 รูปแบบ ที่กระทรวงศึกษาธิการ มุ่งพัฒนาให้เป็นนวัตกรรมแห่งการพัฒนาผู้เรียน สู่การเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับจุดเน้นการพัฒนาของประเทศ

โรงเรียนวิถิพุทธ คือ โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา โดยผู้บริหารและครูเป็นกัลยาณมิตรการพัฒนา การจัดการศึกษาในรูปแบบโรงเรียนวิถิพุทธ เน้นการจัดสภาพทุก ๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2548)

พหุกรณีศึกษา คือ การวิจัยที่นักวิจัยเลือกศึกษากับบุคคล สถานการณ์ หรือ เหตุการณ์ตั้งแต่ 2 กรณีขึ้นไป ซึ่งต่างจากการศึกษารายกรณี ตรงที่มีกรณีที่ศึกษามากกว่า 1 กรณีนั่นเอง

องค์ประกอบของพหุกรณีศึกษา คือ กรณีที่ศึกษามากกว่า 1 กรณี ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา เป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องและใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ปัญหาที่ต้องมีอย่างเพียงพอเพื่อใช้ในการวิเคราะห์กรณีศึกษานั้น ๆ เป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับตัวบ่งชี้ถึงปัญหา/อุปสรรคที่ขัดขวางความสำเร็จของการดำเนินการ โดยใช้วิธีการแก้ไขโดยใช้ SWOT (ผลลัพธ์) เป็นผลที่เกิดขึ้นสืบเนื่องมาจากปัญหาในกรณีศึกษานั้น

ปัญหาในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธหลาย ๆ ด้าน ที่ทำให้งานไม่ประสบผลสำเร็จ เช่น การเตรียมบุคลากร การกำหนดเป้าหมาย การจัดสภาพและองค์ประกอบ การดำเนินการ ยิงขาดการสนับสนุนและการให้ความร่วมมือจากบุคคลในองค์กร จากหมู่บ้านและชุมชน การกำกับติดตามดูแลผลการดำเนินงานสนับสนุน การปรับปรุงและพัฒนาไม่มีความต่อเนื่อง

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษากระบวนการของแนวทางการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ: พหุกรณีศึกษา อันจะช่วยสนับสนุนให้การบริหารงานในโรงเรียนวิถีพุทธบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้น ก่อให้เกิดประสิทธิผลต่อการส่งเสริมและพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์ ในเด็กและเยาวชน ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญาความรู้ คุณธรรมจริยธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์ สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษากระบวนการของแนวทางการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ: พหุกรณีศึกษา

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษากิจกรรมของแนวทางการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ: พหุกรณีศึกษา ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Methods) โดยผู้วิจัยนำข้อมูลจากการวิเคราะห์เอกสาร การสัมภาษณ์ผู้บริหารสถานศึกษาที่มีแนวทางการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ และผลการวิเคราะห์จากแบบสัมภาษณ์ความคิดเห็น นำมาเป็นข้อมูลเชิงลึก โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักที่ใช้ในการวิจัยแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสกลนคร เขต 2 และสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสกลนคร เขต 3 ที่ได้รับคัดเลือกให้ได้รับรางวัลโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน ตามประกาศกระทรวงศึกษาธิการ ประจำปีการศึกษา 2560 คือ โรงเรียน

อนุบาลเจริญศิลป์ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสกลนคร เขต 2 และ โรงเรียนบ้านแสนสุขสามัคคี สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสกลนคร เขต 3 ซึ่งผู้วิจัยจำแนกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

1) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักเชิงบริหารในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เป็นกลุ่มผู้บริหารสถานศึกษา ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 2 คน โดยใช้เกณฑ์ในการเลือกดังนี้ ผู้บริหารโรงเรียนหรืออดีตผู้บริหารโรงเรียน หรือรองผู้อำนวยการโรงเรียนที่ปฏิบัติหน้าที่ ณ โรงเรียนแห่งนั้น จนทำให้โรงเรียนผ่านการประเมินเป็นโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน

2) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักเชิงปฏิบัติการในการสัมภาษณ์เชิงลึกประกอบด้วย ครูและบุคลากรทางการศึกษา ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 8 คน โดยใช้เกณฑ์ในการเลือกดังนี้ ผู้ให้ข้อมูลปฏิบัติหน้าที่ร่วมกับผู้บริหารโรงเรียนแห่งนั้น จนทำให้โรงเรียนผ่านการประเมินเป็นโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน

รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น ทั้งเชิงบริหารและเชิงปฏิบัติการในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ เพื่อยืนยันกระบวนการของแนวทางการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ ทั้ง 2 กลุ่ม จำนวน 10 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลกระบวนการของแนวทางการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนี้

2.1 ลักษณะเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เป็นวิธีการเก็บข้อมูลที่เน้นการเข้าใจปรากฏการณ์เกี่ยวกับการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ โดยผู้วิจัยใช้คำถามวิจัยเป็นแนวทางในการค้นหาข้อมูลอย่างเป็นระบบ เริ่มจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก เช่น ผู้อำนวยการโรงเรียน ใช้คำถามปลายเปิดและการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ เพื่อเปิดโอกาสให้ได้ข้อมูลที่หลากหลายและไม่จำกัดอยู่ในกรอบความคิดเดิม พร้อมทั้งเตรียมประเด็นสนทนาเพิ่มเติมเพื่อความลึกซึ้งและความครอบคลุมของข้อมูล

2) การวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) เป็นกระบวนการศึกษาข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธในสถานศึกษา โดยผู้วิจัยทำการสอบถามและขออนุญาตศึกษาข้อมูลที่สำคัญ เช่น แผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา แผนกลยุทธ์ คู่มือปฏิบัติงาน เอกสารหลักสูตร บันทึกการประชุม และรายงานการประเมินต่าง ๆ รวมถึงเอกสารเผยแพร่สาธารณะของโรงเรียน เพื่อนำข้อมูลมาเปรียบเทียบและตรวจสอบกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกต เพื่อให้ได้มุมมองที่ครอบคลุมและสอดคล้องในประเด็นการวิจัย.

3) การสังเกตและบันทึกข้อมูลภาคสนาม (Observation and Field-note) เป็นกระบวนการที่ผู้วิจัยเริ่มต้นด้วยการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Nonparticipant Observation) เพื่อศึกษาพฤติกรรมทั่วไปในสถานศึกษา เช่น การปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักเรียน ครู ผู้ปกครอง และผู้บริหาร

โดยที่ผู้ถูกสังเกตไม่รู้ตัว จากนั้นจึงเปลี่ยนเป็นการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) เพื่อเข้าถึงข้อมูลเชิงลึกผ่านการมีปฏิสัมพันธ์โดยตรง ผู้วิจัยวางแผนการสังเกตอย่างเป็นระบบ เช่น สังเกตจากมุมมองของผู้ให้ข้อมูล บันทึกรายละเอียดโดยไม่ใส่ความเห็น และให้ความสำคัญกับบริบทของปรากฏการณ์ เช่น สถานที่ เวลา และสถานการณ์ รวมถึงใช้วิธีอื่นประกอบ หลีกเลี่ยงการด่วนสรุปหรือแสดงความคิดเห็นที่ไม่มีหลักฐาน พร้อมบันทึกภาพข้อมูลที่เกี่ยวข้อง หากได้รับอนุญาต รายละเอียดในการสังเกต ดังนี้

(1) บริบทของโรงเรียน สังเกตสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอก เช่น ทรัพยากร การบริหารจัดการ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และการพัฒนาผู้เรียน พิจารณาชุมชนรอบโรงเรียนว่ามีผลกระทบหรือสนับสนุนโรงเรียนอย่างไร การปฏิบัติงานประจำวัน

(2) สังเกตพฤติกรรมของผู้บริหารและครู เช่น การมาปฏิบัติงาน การประชุม การทำกิจวัตรประจำวัน และการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรในโรงเรียน

การจดบันทึก (Field Note) ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตทั้งหมด ผู้วิจัยจะทำการบันทึกและบันทึกภาพ เพื่อนำไปใช้ประกอบข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูลในเรื่องเดียวกันที่มีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธี (Theoretical Triangulation) การบันทึกข้อมูล การสังเกตในเชิงพรรณนาโดยไม่ใส่ความรู้สึก ความคิดเห็นลงในภาคสนาม (Field Notes) อย่างเป็นระบบ การจดบันทึกแยกประเภทระหว่างส่วนที่เป็นข้อมูลกับส่วนที่เป็นความคิดเห็นของผู้วิจัย ผู้วิจัยจะบรรยายข้อมูลโดยละเอียดตามที่เก็บรวบรวมมาได้ก่อน หลังจากนั้นจึงใส่ความเห็น การตีความ การสร้างสรุปหรือเชื่อมโยงเข้าสู่กรอบแนวคิดทฤษฎี

2.2 ขั้นตอนเตรียมการในการสร้างเครื่องมือ

ผู้วิจัยศึกษาข้อมูลจากเอกสาร หนังสือ บทความ และงานวิจัยทั้งในและต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ พร้อมสัมภาษณ์ผู้บริหารโรงเรียนที่มีประสบการณ์ในด้านนี้ จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และกำหนดกรอบแนวคิด เพื่อสร้างแนวคำถามสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึก การวิเคราะห์เอกสาร และการสังเกตข้อมูลภาคสนาม นอกจากนี้ ยังเตรียมอุปกรณ์ที่จำเป็น เช่น เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป และสมุดโน้ต เพื่อให้กระบวนการเก็บข้อมูลดำเนินไปอย่างราบรื่นและสมบูรณ์.

2.3 ขั้นตอนการสร้างและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

การสร้างเครื่องมือวิจัยเป็นขั้นตอนสำคัญ เพื่อให้การเก็บข้อมูลเป็นไปอย่างสมบูรณ์และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1) การสร้างเครื่องมือ ใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างพร้อมแนวคำถามปลายเปิดที่ยืดหยุ่นและพัฒนาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ครอบคลุมกระบวนการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย

- 2) ออกแบบเครื่องมือในรูปแบบบันทึกวิเคราะห์ประเด็นหลักและแบบสังเกต รวมถึงเครื่องมือสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึก การวิเคราะห์เอกสาร และการสังเกตข้อมูลภาคสนาม
- 3) การตรวจสอบคุณภาพ นำเสนอเครื่องมือแก่ที่ปรึกษาเพื่อตรวจสอบความถูกต้องเชิงเนื้อหา ความครอบคลุมของคำถาม และความเหมาะสม จากนั้นปรับปรุงตามข้อเสนอแนะ
- 4) เสนอเครื่องมือที่ปรับปรุงแล้วต่อผู้เชี่ยวชาญ 5 คน ซึ่งประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญด้านการบริหารโรงเรียน 1 คน การบริหารการศึกษา 3 คน และด้านการวิจัย 1 คน
- 5) การปรับปรุงและใช้งาน ผู้วิจัยปรับแก้เครื่องมือเป็นฉบับสมบูรณ์ แล้วนำไปใช้เก็บข้อมูลภาคสนาม พร้อมรวบรวมและเตรียมวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยมีลำดับขั้นตอน ดังนี้

3.1 ผู้วิจัยขอหนังสือจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี โดยความเห็นชอบของอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ขออนุญาตและขอความร่วมมือจากทางสถานศึกษา ให้ผู้วิจัยได้เข้าทำการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในพื้นที่ศึกษา

3.2 ผู้วิจัยเตรียมความพร้อมเรื่องการเดินทาง ติดต่อนัดหมายผู้ให้ข้อมูลหลักล่วงหน้า กำหนด ช่วงเวลาที่จะใช้สัมภาษณ์ สถานที่ และวิธีการสัมภาษณ์ ทำให้ผู้ให้ข้อมูลรู้สึกสะดวก เต็มใจ ไม่รู้สึกถูกบังคับ การพบผู้บริหารสถานศึกษา โดยแสดงตัวเป็นผู้วิจัยสนใจแนวทางการบริหารโรงเรียน วิถีพุทธ ที่มีกระบวนการของแนวทางการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ เพื่อสร้างความเข้าใจในวิธีการเก็บข้อมูล สัมภาษณ์ พร้อมนัดหมาย วัน เวลา สถานที่ ในการสัมภาษณ์ครั้งต่อไป และขออนุญาตเข้าไปร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของสถานศึกษา และชุมชน

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลกระบวนการของแนวทางการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ ที่ได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) และการสังเกตและการบันทึกข้อมูลภาคสนาม (Obsevation and Field Note) มาทำการสังเคราะห์เอกสาร ถอดเทปบันทึกการสัมภาษณ์ มาวิเคราะห์เนื้อหาแบบบรรยายและพรรณนา (Descriptive Research) กำหนดหมวดหมู่ตามประเด็นคำถามหลักในการวิจัย เพื่อนำไปสู่การยืนยันข้อมูลการวิจัยเรื่องแนวทางการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ: พหุกรณีศึกษา

ผลการวิจัย

กระบวนการของแนวทางการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ: พหุกรณีศึกษา พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วย โรงเรียนอนุบาลเจริญศิลป์ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสกลนคร เขต 2 และโรงเรียนบ้านแสนสุขสามัคคี สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสกลนคร เขต 3 ประกอบด้วย

1. ด้านการบริหารสถานศึกษาตามหลักไตรสิกขา ผู้บริหารมีกระบวนการพัฒนาสถานศึกษาตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นกระบวนการปฏิบัติ หรือ กระบวนการพัฒนา 3 ด้าน คือ ศีล เป็นหลักการพัฒนาระดับความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม สมาธิ เป็นหลักการพัฒนาจิตใจให้มีสมรรถภาพและประสิทธิภาพในการคิดพิจารณาตัดสินใจกระทำหรือไม่กระทำใด ๆ ปัญญา เป็นหลักการพัฒนาความรู้ความเข้าใจ รู้จักสิ่งทั้งหลายตามที่เป็น และสามารถแยกแยะวิเคราะห์สืบหาสาเหตุของสิ่งทั้งหลายได้ชัดเจน ไตรสิกขาจึงเป็นกระบวนการพัฒนาแบบบูรณาการ มีกระบวนการพัฒนาครูและบุคลากร คือ ผู้บริหารส่งเสริมให้บุคลากรมีความกระตือรือร้น เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ นำความรู้ที่ได้รับมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธให้สอดคล้องกับเป้าหมาย และมีกระบวนการการเป็นผู้จัดการเรียนรู้ที่เป็นแบบอย่างที่ดีในวิถีชีวิตจริงและเป็นกัลยาณมิตร

2. ด้านการพัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์ตามแนววิถีพุทธ โรงเรียนมีกระบวนการพัฒนาปลูกฝังคุณธรรมให้ผู้บริหารครูบุคลากรและนักเรียน ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยหลักภาวา คือ การเจริญ การอบรม การพัฒนา การทำจิตใจให้สงบ ฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้เข้าใจตามเป็นจริง

3. ด้านการเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน โรงเรียนมีกระบวนการเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน คือ บ้าน วัด โรงเรียน (บวร) ที่มีลักษณะเอื้อต่อการพัฒนาและการดำรงอยู่ของโรงเรียน มีความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน การพัฒนานักเรียนและพัฒนาชุมชน ในวิถีแห่งพุทธธรรมเพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน

4. ด้านการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญตามแนววิถีพุทธ โรงเรียนมีการกำหนดวิสัยทัศน์และการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง คือ จัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญตามวิสัยทัศน์และการพัฒนาอย่างต่อเนื่องตามแนวคิดโรงเรียนวิถีพุทธ เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการพัฒนา “การกิน อยู่ ดู ฟังเป็น”

โรงเรียนมีกระบวนการบริหารจัดการจุดเน้น การกำหนดแผนปฏิบัติการ การสนับสนุน ติดตาม ประเมินผลและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง มีการสนับสนุน ติดตาม คือ เงินอุดหนุน ในการรับรางวัลโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทานกับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยยินดีปฏิบัติ 7 ประการ ปฏิบัติตาม 4 มาตรฐาน 54 ตัวบ่งชี้ของโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน บูรณาการกับการจัดหน่วยการเรียนรู้ และมีนวัตกรรมการจัดการศึกษาตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธ คือ ต้องนำพระราชดำรัสในหลวงรัชกาลที่ 9 และหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา เชื่อมโยงเข้ากับการใช้ชีวิตประจำวัน และมีผลปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม

อภิปรายผล

กระบวนการของแนวทางการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ: พหุกรณีศึกษา พื้นที่ที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย โรงเรียนอนุบาลเจริญศิลป์ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสกลนคร

เขต 2 และโรงเรียนบ้านแสนสุขสามัคคี สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสกลนคร เขต 3 ประกอบด้วย

1. ด้านการบริหารสถานศึกษาตามหลักไตรสิกขา ได้ดำเนินงานตามกระบวนการ PDCA ผู้บริหารมีการกำหนดวัตถุประสงค์งานโรงเรียนวิถิพุทธ สถานศึกษายึดกรอบการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สถานศึกษามีการบรรจุนาน 4 มาตรฐาน 54 ตัวบ่งชี้ โรงเรียนวิถิพุทธในแผนปฏิบัติการประจำปี มีรูปแบบการรายงานผลการดำเนินงานอย่างชัดเจน เน้นประยุกต์ไตรสิกขาในระดับชั้นเรียนและการจัดกระบวนการเรียนรู้รายวิชา และเน้นประยุกต์ในระดับกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวัน โรงเรียนมีกระบวนการพัฒนาครูและบุคลากรตามหลักไตรสิกขา โรงเรียนมีกระบวนการการเป็นผู้จัดการเรียนรู้ที่เป็นแบบอย่างที่ดีในวิถีชีวิตจริงและเป็นกัลยาณมิตร

2. ด้านการพัฒนาคนุชย์ที่สมบรูณ์ตามแนววิถิพุทธ การปลูกฝังคุณธรรมให้ผู้บริหารครูและบุคลากรเป็นมนุชย์ที่สมบรูณ์ด้วยหลักภาวนา คือ ผู้บริหารสามารถให้คำแนะนำกับผูปฏิบัติงานได้ตลอดเวลาอย่างเหมาะสม โดยยึดหลักการปกครองโดยธรรม ผู้บริหารสถานศึกษาครูและบุคลากรมีคุณลักษณะดังนี้ 1) ศรัทธาในพระพุทธศาสนา 2) ละ เลิกอบายมุข 3) ถือศีล 5 เป็นนิจ 4) มีอุดมการณ์ที่จะพัฒนาตนเอง และดำเนินชีวิตที่ต้งาม 5) เป็นผู้นำและปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างในการทำมาความดี สอดคล้องกับงานวิจัยของสมศักดิ์ แป้นเกิด ได้ศึกษาแนวทางการพัฒนาการบริหารโรงเรียนวิถิพุทธของโรงเรียนคงคาราม พบว่า แนวทางการพัฒนาการบริหารโรงเรียนวิถิพุทธของโรงเรียนคงคาราม ประกอบด้วย 11 แนวทาง ดังนี้ 1) การเตรียมการ มี 2 แนวทาง คือ (1) ดำเนินการจัดตั้งเว็บไซต์ หรือเว็บเพจโรงเรียนวิถิพุทธของโรงเรียนคงคาราม เพื่อประชาสัมพันธ์กิจกรรมผ่านรูปแบบสื่อสังคมออนไลน์ที่เข้าถึงได้ง่าย (2) คณะกรรมการดำเนินงานระดับสถานศึกษาต้องมีประสบการณ์ในการทำงานในโรงเรียนคงคารามอย่างน้อย 5 ปี 2) การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ มี 2 แนวทาง คือ (3) ออกแบบ ปรับปรุง และพัฒนาหลักสูตรโรงเรียนวิถิพุทธของโรงเรียนคงคารามให้เป็นอัตลักษณ์ของโรงเรียนและเกิดความยั่งยืน (4) ส่งเสริมศักยภาพเพื่อความเป็นเลิศด้านวิถิพุทธให้แก่ักเรียนและครูอย่างต่อเนื่อง 3) การดำเนินการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา มี 2 แนวทาง คือ (5) พัฒนาบุคลากรให้มีคุณลักษณะที่ดีตามวิถิพุทธ โดยจัดทำแผนพัฒนาบุคลากรให้สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม เช่น กิจกรรมค่ายปฏิบัติธรรมของครูอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง กิจกรรมสัปดาห์ถือนศีลปฏิบัติธรรมเป็นต้น (6) จัดทำคู่มือการปฏิบัติงานโรงเรียนวิถิพุทธให้สอดคล้องกับบริบทของโรงเรียนคงคาราม 4) การดูแลสนับสนุนใกล้ชิดมี 1 แนวทาง คือ (7) สรรหาและแต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิจากตัวแทนโรงเรียน วัด และชุมชน เป็นคณะกรรมการที่ปรึกษาเพื่อให้คำปรึกษา ช่วยเหลือ ชี้แนะสนับสนุนทั้งความรู้สื่อต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง 5) การปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่อง มี 2 แนวทาง คือ (8) ออกแบบนิเทศการสอนโดยบูรณาการกระบวนการทางวิถิพุทธให้สอดคล้องกับการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียน (9) ดำเนินการนิเทศกำกับ ติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่องโดยแบ่งเป็น 3 ระยะ คือ ประเมินผลก่อนดำเนินงาน ระหว่างดำเนินงาน และหลังจากการดำเนินงานเสร็จ และ 6) การประเมินผลและเผยแพร่ผลการ

ดำเนินงาน มี 2 แนวทาง คือ (10) สร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ในรูปแบบภาคีเครือข่ายในการดำเนินกิจกรรมโรงเรียนวิถีพุทธ และ (11) จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธพระราชทานของโรงเรียนคณาภิรามเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้แก่ผู้สนใจ (สมศักดิ์ แป้นเกิด, 2566)

3. ด้านการเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน โรงเรียนมีกระบวนการเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชนคือ ด้านบ้าน วัด โรงเรียน (บวร) ที่มีลักษณะเอื้อต่อการพัฒนาและการดำรงอยู่ของโรงเรียน ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินงานร่วมกัน กำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย หลักสูตร กิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ร่วมกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับงานวิจัยของอินทรา บริบูรณ์ ได้ศึกษาการจัดสภาพแวดล้อมโรงเรียนที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของนักเรียน เครือข่ายโรงเรียนนานาชาติเวลส์ สังกัดสำนักบริหารงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน พบว่าสภาพแวดล้อมและองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในและภายนอกโรงเรียนที่มีส่วนสำคัญที่จะช่วยกระตุ้นส่งเสริม สนับสนุนให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพในทุก ๆ ด้านได้อย่างเหมาะสม ได้แก่สภาพแวดล้อมเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน บรรยากาศที่ดี ความสะอาดร่มรื่นความสวยงามภายในโรงเรียน การจัดหาวัสดุอุปกรณ์เพื่อส่งเสริมพัฒนาการเรียนรู้อย่างหลากหลาย ความเป็นระเบียบเป็นสัดส่วนอาคารสถานที่ มีการจัดอำนวยความสะดวก มีความพร้อมเอาใจใส่และการมีส่วนร่วมในการรักษาสภาพแวดล้อมอย่างถูกต้อง สิ่งแวดล้อมในชุมชนมีความสำคัญและเป็นระบบนิเวศน์ที่แวดล้อมอยู่รอบตัวมนุษย์ มีทั้งสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น สิ่งแวดล้อมเหล่านี้มีความสำคัญและคุณประโยชน์เอื้อต่อการเรียนรู้ ส่งเสริมให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ มีความเข้าใจช่วยให้นักเรียนมีความสุขและส่งผลให้นักเรียนเกิดประสิทธิภาพในการเรียน (อินทรา บริบูรณ์, 2556)

4. การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญตามแนววิถีพุทธ มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์และแนวทางการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ผู้บริหารต้องมีความสามารถในการสร้างภาพของอนาคตองค์กรที่ชัดเจน และนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม โดยมีการสนับสนุนจากโรงเรียนชุมชนและท้องถิ่น ผู้บริหารและคณะครูทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนาผู้เรียนตามหลักปัญญาวุฒิธรรม 4 ประการ ในกระบวนการบริหาร โรงเรียนมุ่งเน้นการกำหนดแผนปฏิบัติการ การสนับสนุนการติดตามประเมินผล และการพัฒนาต่อเนื่องอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ โรงเรียนยังปฏิบัติตามมาตรฐาน 4 มาตรฐาน และ 54 ตัวบ่งชี้ พร้อมทั้งนำพระราชดำรัสในหลวงรัชกาลที่ 9 และหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาประยุกต์เป็นนวัตกรรมการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับงานวิจัยของพระนำพล พลญาโณ ที่ศึกษาการจัดการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนอนุบาลบ้านเพิมิตรภาพที่ 138 จังหวัดอุดรธานี พบว่า การจัดการกิจกรรมการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา ในแต่ละระดับได้กำหนดหลักสูตรรายวิชา หน่วยการเรียนรู้ไว้อย่างชัดเจน โดยเป็นไปตามมาตรฐานการเรียนรู้และสาระสำคัญในการเรียนรู้ที่สอดคล้องกัน รวมทั้งการบูรณาการทางด้านศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรมไว้ในวิชาพระพุทธศาสนาและวิชาอื่น ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน โรงเรียนจึงจัดการเรียนการสอนที่มีเนื้อหาและการปฏิบัติเกี่ยวกับหลักไตรสิกขา โดย

บูรณาการเชื่อมโยงกับศาสตร์ต่าง ๆ หลากหลาย เน้นการปฏิบัติ พัฒนาค่านิยม คุณธรรม จริยธรรมแก่นักเรียน สำคัญในการเรียนรู้มุ่งเน้นการพัฒนาสติปัญญามากขึ้นด้วยการปลูกฝังให้มีจิตสำนึกว่า ศาสนาเป็นเรื่องของการพัฒนาคุณภาพชีวิต (พระนันทพล พลญาโณ, 2560)

องค์ความรู้ใหม่

กระบวนการของแนวทางการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ: พหุกรณีศึกษาด้านการบริหารสถานศึกษาตามหลักไตรสิกขา มี 4 ด้าน ประกอบด้วย ด้านการพัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์ตามแนววิถีพุทธ ด้านการปลูกฝังคุณธรรมให้ผู้บริหารครูและบุคลากรเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยหลักท้าวหนา ด้านการแก้ปัญหาคอขวดโรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน และด้านการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญตามแนววิถีพุทธ

สรุป/ข้อเสนอแนะ

การบริหารงานโรงเรียนวิถีพุทธของโรงเรียนอนุบาลเจริญศิลป์และโรงเรียนบ้านแสนสุขสามัคคีสามารถนำมาพัฒนานักเรียนให้เป็นคนดี คนเก่งและมีความสุข โดยใช้หลักคุณธรรมพื้นฐานในการดำรงชีวิต ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในทางที่ดี ซึ่งมาจากการเปลี่ยนแปลงจากภายในตัวผู้เรียน รูปแบบดังกล่าวสามารถนำไปใช้ได้จริง เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคมในระดับสถานศึกษา การส่งเสริมให้ครูและบุคลากรในโรงเรียนทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดี การทำกิจกรรมส่งเสริมความดี และการทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม รวมไปถึงการปลูกฝังความคิด ไม่ให้ติดอยู่กับสิ่งล่อใจ เช่น ให้อภัยโทษของยาเสพติด สิ่งที่เป็นพิษภัย ผู้บริหารมีคุณธรรม มีการบริหารจัดการโดยใช้หลักเมตตาธรรม ครูมีความเป็นกัลยาณมิตร นักเรียนมีกิริยาจาสุภาพมีน้ำใจ มีคุณธรรม เป็นลักษณะเด่นที่ บุคคลทั่วไปเห็นได้ชัดเจน พร้อมกันนั้นโรงเรียนวิถีพุทธมีลักษณะเปิดกว้างสู่ชุมชนและสังคมพร้อมที่จะรับฟังความคิดเห็นเพื่อการปรับปรุงพัฒนาอยู่เสมอและพร้อมที่จะให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชน

ข้อเสนอแนะ

ในการวิจัยครั้งต่อไป ผู้วิจัย มีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

1. ศึกษาความแตกต่างของการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธของโรงเรียนขนาดเล็ก โรงเรียนขนาดกลาง และโรงเรียนขนาดใหญ่
2. ศึกษาการบริหารสถานศึกษาด้านการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนวิถีพุทธ ในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาเขตพื้นที่การศึกษาเขตอื่น ๆ
3. ศึกษาการบริหารสถานศึกษาด้านการจัดการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาในสถานศึกษาระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ทั้งภาครัฐและเอกชน

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2546). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.
- _____. (2548). แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.
- พระนำพล พลญาโณ. (2560). ศึกษาการจัดการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนอนุบาลบ้านเพียมิตรภาพที่ 138 จังหวัดอุดรธานี. ใน วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมศักดิ์ แป้นเกิด. (2566). แนวทางการพัฒนาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธของโรงเรียนคงคาราม. ใน วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2547). แนวทางการพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน.
- อินทิรา บริบูรณ์. (2556). การจัดสภาพแวดล้อมโรงเรียนที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของนักเรียน เครือข่ายโรงเรียนนานาชาติเวลส์ สังกัดสำนักบริหารงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน. ใน วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.